عبور از خاطره‌نویسی

به بهانه انتشار کتاب تاریخ شفاهی؛ چیستی و چگونگی نوشته حمید قزوینی

تاریخ شفاهی

حسین نصرالله زنجانی
پژوهشگر تاریخ جنگ

تاریخ را نباید تنها در متون قدیمی یا اسناد مکتوب و رسمی به‌جا مانده از گذشته جست‌وجو کرد؛ بلکه بخشی از زنده‌ترین و تأثیرگذارترین مستندات تاریخی، روایت زنان و مردانی است که رویدادها را از نزدیک لمس کرده‌اند و در شکل‌گیری آنها سهیم بوده یا آن را مشاهده و روایت می‌کنند.

در چند دهه اخیر شیوه‌ای در پژوهش‌های تاریخی رایج شده که مبتنی بر مصاحبه‌های هدفمند با افرادی است که مستقیم در خلق رویدادهای تاریخی حضور داشته‌اند یا از نزدیک آنها را دیده‌اند یا از دیگران چیزهایی شنیده‌اند. نقطه اتکای این روش، خاطرات و روایات موجود در ذهن و ضمیر افراد است که از طریق مصاحبه دریافت و ضبط می‌شود.

از این روش پژوهش با عنوان تاریخ شفاهی یاد می‌شود. «تاریخ شفاهی» در حقیقت شیوه و فن و به عبارتی پلی است که این گنجینه‌های پنهان را از سینه افراد استخراج و به صورت صدا و پس از پیاده سازی، به صورت مکتوب و ماندگار عرضه می‌کند.

تاریخ شفاهی بخشی از تجربه‌های انسانی را ثبت می‌کند که معمولاً در اسناد رسمی دیده نمی‌شود. تجربه‌های مردم عادی، اقلیت‌ها، زنان، کارگران، و گروه‌هایی که معمولاً صدایشان شنیده نشده است. علاوه بر این اسناد رسمی خشک و بی‌روحند، اما روایت‌های شفاهی احساس، درگیری‌های ذهنی، ترس‌ها و امیدهای افراد را منتقل می‌کنند و فهم رویدادها را انسانی‌تر می‌سازند. همچنین روایت‌های شفاهی می‌توانند اشتباهات یا کاستی‌های تاریخ نویسی رسمی را آشکار کنند و تصویر دقیق‌تری از رویدادها به دست دهند. تاریخ شفاهی می‌تواند به کمک پژوهش‌های میان رشته‌ای بیاید؛ در علوم اجتماعی، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی، مطالعات فرهنگی و حافظه جمعی، تاریخ شفاهی منبعی غنی برای تحلیل تجربه زیسته و فهم ساختارهای اجتماعی است.

تاریخ شفاهی بر مصاحبه عمیق، مشاهده، فهم زمینه اجتماعی و تحلیل تجربه زیسته تکیه دارد. بر این اساس بدون شناخت مفاهیمی مانند «ساختار اجتماعی»، «کنش اجتماعی» یا «هویت»، فهم روایت ناقص می‌شود. تاریخ شفاهی به‌طور ذاتی میان‌رشته‌ای است، چون برای انجام درست آن فقط دانستن «تاریخ» کافی نیست؛ لازم است از چند حوزه علمی دیگر کمک گرفت. ماهیت این کار ترکیبی از مصاحبه، تحلیل روایت، فهم اجتماعی، زبان شناسی، روان شناسی، و مستندسازی است. پس به مهارت‌ها و نظریه‌هایی از رشته‌های مختلف نیاز دارد.

نکته حائز اهمیت درباره تاریخ شفاهی این است که با گذشت زمان نسل‌هایی که رویدادهای مهم را تجربه کرده‌اند یا با ضعف حافظه و کنار رفتن از عرصه اجتماعی مواجه می‌شوند یا از دنیا می‌روند، تاریخ شفاهی کمک می‌کند خاطرات و تجربه‌های آنها از دست نرود و بخش مهمی از حافظه جمعی جامعه حفظ شود. مصاحبه با شاهدان و شنیدن روایت‌هایشان، پلی بین نسل‌ها می‌سازد و باعث می‌شود جوان‌ترها درک بهتری از گذشته داشته باشند.

به هر حال ما در زمانه‌ای زندگی می‌کنیم که گویی جهان روی ریل سرعت قرار دارد. حجم رویدادها و تغییر و تحولات پی در پی، وقوع انقلاب‌ها و جنگ‌ها و پیشرفت‌های تکنولوژیک و تحولات اجتماعی از یک سو و حجم امکانات و ابزارهای اطلاع‌رسانی از سوی دیگر در عمل نگاه پژوهشگر تاریخ را به سمت راویانی سوق می‌دهد که در آفرینش وقایع صاحب نقش بوده‌اند. در ایران طی چند دهه گذشته اهمیت و ضرورت این مهم میان تاریخ‌سازان و تاریخ نویسان از جایگاه مهمی برخوردار شده است. در این میان نبود منابع آموزشی معتبر که حاصل واکاوی کارشناسانه و تجربیات زیسته پژوهشگران باشد از چالش‌های پیشِ روی فعالان و علاقه‌مندان تاریخ شفاهی است.

حاصل تجربه سه دهه

کتاب «تاریخ شفاهی؛ چیستی و چگونگی» اثر حمید قزوینی، که به تازگی از سوی انتشارات آل‌احمد منتشر شده، کتابی صرفاً تئوریک و حاصل ترجمه و برگردان تجربه دیگران نیست؛ بلکه کارنامه و دستاورد زندگی حرفه‌ای نویسنده در سه دهه گذشته در این عرصه است. این اثر حاصل تجربه مستقیم مؤلف در میدان عمل است؛ از مصاحبه‌های متعدد با اقشار و صنوف مختلف و تدوین پرونده‌های روایی تا کارشناسی محتوایی و سفر به نقاط مختلف ایران و برخی کشورهای منطقه است.

کتاب نشان می‌دهد نویسنده در این سال‌ها، نه تنها به جمع‌آوری روایت‌ها مشغول بوده که نیم نگاهی هم به پژوهش و آموزش تاریخ شفاهی داشته است. کتاب را می‌توان ثمره همان روحیه دانست که گامی برای انتقال دانش و تجربه زیسته به نسل جدید است که پا در این مسیر پرچالش می‌گذارند.

به‌طور کلی وجود متون آموزشی تخصصی برای تاریخ شفاهی ضروری است، چون تاریخ شفاهی فقط «ضبط خاطرات» نیست؛ مجموعه‌ای از روش‌ها، مهارت‌ها و اصول اخلاقی است که بدون آموزش درست شاید نتیجه کار بی‌اعتبار یا حتی زیان‌بار باشد. اگر محقق نداند که چگونه سؤالات را طراحی و مصاحبه را هدایت کند، نتایج پروژه می‌تواند گمراه کننده یا غیرقابل استناد شود. متون آموزشی این مهارت‌ها را منتقل می‌کنند. متون آموزشی چهارچوب‌های لازم برای حفظ اعتماد و اخلاق کار را ارائه می‌کنند. برای آنکه مصاحبه‌ها قابل استفاده در پژوهش‌های آینده باشند، باید استانداردهایی مشترک وجود داشته باشد. وجود کتاب‌ها و راهنماها باعث می‌شود پژوهشگران بی‌تجربه بتوانند ابزار لازم را یاد بگیرند، مراکز پژوهشی برنامه‌های آموزشی مشخصی طراحی کنند و این حوزه از حالت «خاطره‌نویسی ساده» به یک رشته حرفه‌ای تبدیل شود. بسیاری از دانشجویان یا علاقه‌مندان نقطه شروع مشخصی ندارند. متون آموزشی مسیر را روشن می‌کنند و مانع اتلاف وقت و منابع می‌شوند.

> کتاب «تاریخ شفاهی؛ چیستی و چگونگی» نوشته حمید قزوینی اثری صرفاً آموزشی نیست؛ نوعی کارگاه عملی است. هم برای فعالان این عرصه که دانسته‌ها و یافته‌های خود را به اشتراک گذاشته و نواقص آن را در بوته نقد و بررسی بکاوند و هم برای پژوهشگران حوزه‌های تاریخ، علوم اجتماعی، هنر، فعالان تاریخ دفاع مقدس و انقلاب اسلامی، و همه کسانی که دغدغه ثبت و ضبط روایت‌های شفاهی را دارند، منبعی کاربردی به شمار می‌آید

مرزهای تاریخ شفاهی

اگر به تاریخ شفاهی به عنوان علم نوپدید و بین رشته‌ای نگاه کنیم، مرزهای مشترک تاریخ شفاهی و خاطره موجب اختلاط این دو مفهوم شده است. نویسنده کتاب سعی کرده تعاریفی ساده و روشن از مفاهیم مرتبط با تاریخ شفاهی ارائه کند تا مخاطب خاص و عام بتوانند با آن ارتباط برقرار کنند.

نویسنده در این اثر برای اولین بار به موضوعاتی پرداخته که قبلاً کمتر به آنها توجه شده بود. موضوعاتی مانند نسبت تاریخ شفاهی و فلسفه تاریخ، نسبت واقعیت تاریخی و روایت شخصی، تعامل با جامعه شناسی تاریخی، نسبت تاریخ شفاهی با تاریخ‌نگاری انتقادی، فرم و تعادل اثر، نسبت تاریخ شفاهی و هنر، پیش نیاز مصاحبه درباره تاریخ اندیشه، آینده تاریخ شفاهی، انتخاب موضوع، چگونگی ایجاد پرسش، زبان بدن و اهمیت آن، اهمیت حافظه دیداری و شنیداری، رابطه زمانه و تاریخ شفاهی، تدوین متن و نقطه آغاز آن، اهمیت حفظ ادبیات و لحن راوی، نسبت عکس و تاریخ شفاهی، نحوه استفاده از تصاویر، نسبت اسناد و تاریخ شفاهی و....

کتاب به‌خوبی به هر دو سؤال «چیستی» (مبانی مفهومی و نظریه‌های تاریخ شفاهی) و «چگونگی» (روش‌های عملی اجرای پروژه) پاسخ می‌دهد. نویسنده در مقدمه آورده: «هدف این کتاب، تأملی در مفاهیم و مباحث نظری و آموزش گام‌به‌گام مهارت‌ها و آشنایی با چالش‌های عملی تاریخ شفاهی است. کتاب تلاش دارد با سیری اجمالی بر مبانی نظری، ابزارهای طراحی، اجرا، تحلیل و نگارش پروژه‌های تاریخ شفاهی را در اختیار خواننده قرار دهد. همچنین چالش‌ها و فرصت‌های کار در میدان را نیز آشکار سازد.»

تاریخ شفاهی
چیستی و چگونگی
- نویسنده: **حمید قزوینی**
- انتشارات: **آل‌احمد**
- تعداد صفحات: **۱۸۵ صفحه**
- قیمت: **۳۳۰۰۰۰ تومان**

نویسنده با پشتوانه تجاربی که به مرور زمان در خلال پروژه‌های تاریخ شفاهی کسب کرده و بارها آنها را در کارگاه‌ها و جلسات آموزشی به اشتراک گذاشته، خواننده را با چالش‌های واقعی مصاحبه تاریخ شفاهی - از انتخاب موضوع و سوژه و برقراری ارتباط و جلب اعتماد راوی تا مدیریت لحظات حساس مصاحبه و پرسش‌های کلیدی- و رهایی از حفره‌های احتمالی در مصاحبه آشنا می‌سازد و راهکارهایی را ارائه می‌دهد که آزموده شده‌اند. فصل نهایی کتاب به موضوع «تدوین» به عنوان آخرین مرحله تولید سند تاریخی می‌نگرد؛ فرآیندی که در آن صدا پس از پیاده‌سازی فایل صوتی به متن تبدیل می‌شود. اینجا خواننده با گونه‌های مختلف تدوین اثر آشنا می‌شود. نویسنده به خوبی ملاحظات و موانع و توجهات لازم در امر تدوین یافته‌های تاریخ شفاهی را بازخوانی می‌کند و فعال تاریخ شفاهی را در جریان تبعات فرهنگی و سیاسی و اجتماعی کارش قرار می‌دهد. لذا با تأکید بر امانت‌داری و حفظ لحن و ادبیات راوی، نویسنده و تدوینگر را متوجه مسئولیت خود می‌کند. در پایان باید گفت کتاب «تاریخ شفاهی؛ چیستی و چگونگی»، اثری صرفاً آموزشی نیست؛ نوعی کارگاه عملی است. هم برای فعالان این عرصه که دانسته‌ها و یافته‌های خود را به اشتراک گذاشته و نواقص آن را در بوته نقد و بررسی بکاوند و هم برای پژوهشگران حوزه‌های تاریخ، علوم اجتماعی، هنر، فعالان تاریخ دفاع مقدس و انقلاب اسلامی، و همه کسانی که دغدغه ثبت و ضبط روایت‌های شفاهی را دارند، منبعی کاربردی به شمار می‌آید. کتاب علاوه بر آنکه منبع خوبی برای تجربه‌نگاران و زندگی نامه‌نویسان در بخش‌های علمی و سیاسی و فرهنگی و اجتماعی و هنری و اقتصادی است، می‌تواند آغازی برای طرح برخی مباحث پژوهشی باشد.

روایت شاهدان تاریخ

حمید قزوینی نامش همزمان در چند حوزه مطرح است؛ روزنامه‌نگاری، تاریخ شفاهی و ادبیات مقاومت. هرچند مسیر حرفه‌ای او از تحریریه‌ها و عرصه رسانه آغاز شد، اما به‌تدریج به سمت ثبت روایت ناگفته‌ها و بازخوانی تجربه‌های مقاومت، بویژه در ایران و لبنان، سوق پیدا کرد؛ مسیری که اخیراً منجر به انتشار کتاب «تاریخ شفاهی؛ چیستی و چگونگی» از سوی انتشارات آل‌احمد شده است. او دانش‌آموخته رشته ارتباطات است که سال‌ها در حوزه‌های فرهنگ و سیاست فعال بوده و در کنار فعالیت رسانه‌ای، به‌عنوان سخنگوی مجمع نیروهای خط امام نیز نقش‌آفرین است. ارتباط نزدیک قزوینی با فضای مقاومت، زمینه همکاری‌اش را با گروه‌های مقاومت و مسئولیت در مؤسسات وابسته به امام موسی صدر فراهم کرده؛ تجربه‌ای که به‌طور مستقیم در سوژه‌ها و رویکرد آثارش نمود داشته است. در میان کتاب‌های قزوینی، «میریام» به خاطرات ربابه صدر می‌پردازد و روایت‌گر تجربه زیسته مقاومت و نسبت آن با انسان معاصر است؛ متنی که میان گزارش، روایت تاریخی و ادبیات، مرزهای روشنی نمی‌گذارد. «حدیث روزگار» روایتگر خاطرات حجت‌الاسلام سیدهادی خسروشاهی، از چهره‌های اثرگذار علمی و سیاسی معاصر است و «یاران موافق» به خاطرات آیت‌الله سید مرتضی مستجابی از علمای اصفهان می‌پردازد. کتاب «من و آقا موسی» نیز خاطرات آیت‌الله عبدالجلیل جلیلی از دوستان جوانی امام موسی صدر را پیش روی مخاطب می‌گذارد؛ هرسه کتاب درباره خاطرات راویان آنها از امام موسی صدر است.

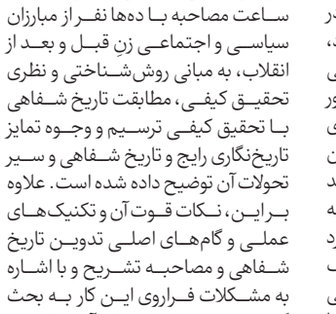

تحلیل و گفت‌وگو

نگاهی به کتاب تاریخ شفاهی: مبانی نظری، روش‌شناسی نوشته فائزه توکلی

مرور

علی‌الله سلیمی
نویسنده و منتقد

تاریخ‌نگاری بر شیوه‌های گوناگون کسبِ اطلاعات تاریخی تکیه دارد که یکی از این روش‌های معمول و رایج در میان محققان، پژوهشگران و تاریخ‌نگاران، بهره‌گیری از ظرفیت‌های بالقوه تاریخ شفاهی است که امروزه کاربردهای متنوع و متعددی در ثبت و ضبط و تدوین داده‌های تاریخی دارد. بررسی پیشینه و موقعیت کنونی این موضوع نشان می‌دهد تاریخ شفاهی جدیدترین و در عین حال کهن‌ترین شیوه تاریخ‌نگاری است. کهن‌ترین است، زیرا انسان‌ها تاریخ خود را از طریق نقل و روایت اشعار و افسانه‌ها به نسل‌های بعدی انتقال داده‌اند. این شیوه پس از جنگ جهانی دوم بود که با اختراع ضبط صوت تاریخ شفاهی به‌عنوان یک منبع تاریخی باارزش پذیرفته شد. اساس شکل‌گیری تاریخ شفاهی گفت‌وگوی فعال آگاهانه و هدفمند میان مصاحبه‌کننده و مصاحبه‌شونده، به مثابه فردی مطلع از موضوع تاریخی، برای بازسازی و بازنمایی آن موضوع است. این کار از طریق مصاحبه صوتی یا تصویری صورت می‌گیرد و سپس نمایه‌سازی و مستندسازی شده و قابل استفاده می‌شود. همین رویکرد تاریخ شفاهی بر روش‌ها و مبانی نظری عملی استوار است که در این زمینه، آثار مکتوب متعددی نوشته و منتشر شده است. یکی از این آثار، کتاب «تاریخ شفاهی: مبانی نظری، روش‌شناسی» نوشته فائزه توکلی است که از سوی انتشارات سوره مهر منتشر شده و بر جنبه‌های گوناگون این موضوع اشاره و تأکید دارد. این کتاب در هفت فصل تنظیم و تدوین شده که در فصل اول، به معنا و مفهوم تاریخ شفاهی، تعریف مفهومی تاریخ شفاهی، اهمیت و ضرورت تاریخ شفاهی در تاریخ نگاری، پیشینه تاریخ شفاهی، تفاوت تاریخ شفاهی با سنت شفاهی، وجوه تمایز سنت شفاهی از تاریخ شفاهی و... اشاره و تأکید شده است.

اصول مصاحبه در تاریخ شفاهی

فصل دوم به موضوعاتی چون مصاحبه در تاریخ شفاهی، تعریف مصاحبه، مفهوم و ماهیت مصاحبه در تاریخ شفاهی، اهداف مصاحبه در تاریخ شفاهی، ماهیت مصاحبه در تاریخ شفاهی، با چه کسی مصاحبه باید کرد؟ و ریخت‌شناسی مصاحبه اختصاص یافته و در مورد هر یک از این موضوعات به تفصیل شرح داده است.

مؤلف در فصل سوم بر نقش زبان بدن و فرازبان در مصاحبه تاریخ شفاهی، اهمیت زبان بدن در تاریخ شفاهی، علائم فرازبان، ارتباط غیرکلامی، نشانه‌ها، روشن کننده‌ها، زبان بدن و فرازبان در تاریخ شفاهی و... تأکید دارد. همچنین در فصل چهارم کتاب، موضوعاتی مانند تاریخ‌نگاری تاریخ شفاهی، تحلیل روایت، تحلیل محتوا، مراحل تحقیق کیفی محتوا، تحلیل مکالمه، روش‌شناسی تحلیل مکالمه در تاریخ شفاهی و نقش مورخان شفاهی محور مباحث کتاب شده است. موضوعات فصل پنجم هم مباحثی مانند اعتباریابی در تاریخ شفاهی، معنا و مفهوم اعتبار و روایی، باورپذیری و اطمینان‌پذیری است. مبانی و استانداردهای انجمن جهانی تاریخ شفاهی، تعهد به مصاحبه‌شوندگان، مسئولیت در برابر عموم و حرفه، مسئولیت مؤسسات حمایت‌کننده و آرشیوها هم از محورهای مباحث فصل ششم کتاب شده است. در نهایت، فصل هفتم و آخر کتاب به مرور مراکز تاریخ شفاهی در ایران و جهان اختصاص یافته است.

برخی چالش‌های تاریخ‌نگاری معاصر

مؤلف در ابتدای اثر، به چالش‌های پیش روی تاریخ‌نگاری معاصر و نقش تاریخ شفاهی در این زمینه اشاره دارد و معتقد است امروزه سرعت تحولات و دگرگونی‌ها در عرصه تمامی علوم دستخوش تغییر قرار گرفته و طی چند دهه اخیر جامعه اطلاعاتی توانسته است مدیریت، فرهنگ، تکنولوژی، آموزش، خدمات، و نهادهای قدرت را از خود متأثر کند و تاریخ معاصر را به چالش بکشاند؛ به نحوی که در جریان گسترش و انطباق علوم و افزایش گسترده اطلاعاتی موجود، بازاندیشی و تغییر روش‌ها در حوزه‌های مختلف اجتناب‌ناپذیر شده است.

در حوزه تاریخ‌نگاری معاصر، تاریخ شفاهی از شیوه‌های پژوهش در این حوزه به شمار می‌رود، که با رویکرد جدید علمی توانسته از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شده و در تاریخ‌نگاری نقشی تحول‌برانگیز و تکمیلی ایفا کند. در تاریخ شفاهی، با ابزار مصاحبه، به کنکاش تحولات و رویدادها از زبان راویانی که در وقایع مستقیم و غیرمستقیم شرکت داشته یا دارند، پرداخته می‌شود. به بیان دیگر، تاریخ فقط در چهارچوب تاریخ شفاهی گذشته نیست. نویسنده در این کتاب بر این باور است که در تاریخ‌نگاری رایج، مورخان با دیدگاهی ایدئولوژیک، معرفت‌شناسی و روش‌شناسی خویش به واقعیت‌ها می‌نگرند و از وقایع رخ داده روایتی را برداشت و نوشتاری را ترسیم می‌کنند.

تلاش برای رفع نواقص

اغلب مورخان با کمرنگ و پررنگ کردن وقایع، به شرح و بسط نقلی و گاه فراتر از آن، به تحلیل شخصی می‌پردازند. اکتفای صرف به نظریات گوناگون مورخان در حوزه تاریخ‌نگاری معاصر نقص رایجی است که وجود دارد. تاریخ شفاهی می‌کوشد به رفع این نقص بپردازد و با مصاحبه و کالبدشکافی علل و عوامل مؤثر در پیدایش پدیده‌ها و تحولات اجتماعی، به تبیین همه‌جانبه دیدگاه‌های گوناگون دست یازد و از آسیب تک‌سبب‌بینی و تک‌بُعدی مورخ یا راوی در امان بماند و به تکمیل و تصحیح تاریخ‌نگاری مکتوب معاصر بپردازد. برخی به کیفیت مصاحبه و راوی و اعتبار و روایی تاریخ شفاهی خرده می‌گیرند. در این کتاب، در بخشی با عنوان «اعتبار و روایی تاریخ شفاهی» به این سؤال پاسخ داده شده است. در مقایسه تاریخ مکتوب با تاریخ شفاهی، نویسنده تلاش کرده چهارچوب علمی تاریخ شفاهی را، که برگرفته از روش‌های کیفی تحقیق است، تبیین کند؛ روشی که بر خلاف توسعه دیدگاه‌های اثبات‌گرایانه کمّی، امروزه صاحب‌نظران علمی در همه رشته‌ها گرایش مجدد خود را به آن ابراز داشته و در کنار دیگر روش‌های علمی کاربرد وسیعی یافته است. مباحث کتاب حاضر بر این نکته تأکید دارد که تاریخ شفاهی، در نقش مکمل تاریخ‌نگاری معاصر، بسیاری از ابعاد وجودی انسان و روابط انسانی را، که با ابزار کمّی شناسایی نمی‌شود، در نظر می‌گیرد و با روش کیفی، با توجه به تجربیات انسان‌ها، می‌کوشد این ابعاد را از دیدگاه افرادی که موضوع یا واقعه‌ای را تجربه کرده‌اند، در نظر بگیرد. در تدوین این کتاب، نویسنده با استفاده از روش تحقیق کیفی، چهارچوبی را در تمامی مراحل کار-تدوین و نوع‌شناسی سؤالات، مصاحبه و مراحل آن، و تدوین و تحلیل و گفتمان- ترسیم کرده است. در ضرورت بحث تاریخ شفاهی و توسعه آن، باید گفت بیش از چند دهه از عمر تاریخ شفاهی- به شکلی که هم‌اکنون در مراکز دانشگاهی خارج از کشور اجرا می‌شود- نمی‌گذرد. در ایران هم، برخی مراکز پژوهشی، که فهرست آن در پایان کتاب آمده است، به این حوزه پرداخته‌اند که شایان تقدیرند. اما اکنون در مراکز دانشگاهی جایگاه لازم خود را نیافته‌اند. شاید بتوان گفت علت کم‌توجهی به تاریخ شفاهی، علاوه بر تازه بودن این روش، فقدان تجربه و مهارت و باور کافی به تاریخ شفاهی است؛ زیرا فرآیند تحول و تغییر در علوم همواره تدریجی بوده و هست، و پذیرش روش‌های جدید همواره با مقاومت‌هایی روبه‌رو بوده و پذیرش آنها زمانبر است. نویسنده کتاب «تاریخ شفاهی: مبانی نظری، روش‌شناسی» با طرح مباحث گوناگون بر این نکته تأکید دارد که در حوزه تاریخ شفاهی، فقدان تجربه و مهارت لازم در این زمینه موجب می‌شود تا برخی به اندازه کافی بدان توجه نکنند؛ البته نه آنکه آن را قبول نداشته باشند.

> نکته کلیدی که در اغلب مباحث کتاب «تاریخ شفاهی» بر آن تأکید شده، نگاهی است که می‌گوید، ضرورت پرداختن به تاریخ شفاهی فقط ثبت و ضبط روایت‌ها برای آیندگان نیست؛ بلکه تحلیل و واکاوی تحولات و مشکلاتی است که برگرفته از عملکرد انسان‌های مشارکت‌کننده است

ضرورت تحلیل روایت‌ها

در شرایط حاضر، تاریخ شفاهی در مراکز پژوهشی کشور اغلب به شکل تک خاطره‌گویی و خاطره‌نویسی در برخی کتاب‌های چاپ شده جنبه روایی و داستانی پیدا کرده است. اما آنچه در تعمیق این مصاحبه‌ها اهمیت دارد، تحلیل روایت‌هاست. الگوی اجرایی تاریخ شفاهی در ایران اغلب به منظور حفظ و ثبت و ضبط روایت‌ها برای آیندگان است؛ در حالی که بیشترین تأکید در تاریخ شفاهی تحلیل و نقد است، زیرا با تحلیل و نقد است که می‌توان سره و ناسره را از هم تفکیک کرد و مواجهه با اندیشه و نگرش‌های مختلف است که نقد موضوعی و محتوایی تحقق یافته و وجوه مختلف پدیده‌ها تبیین می‌شود؛ از این رو تأکید می‌شود پژوهشگرِ تاریخ شفاهی با اشراف و آگاهی لازم به مسائل به مصاحبه و تدوین تاریخ شفاهی بپردازد و تنها وسیله ثبت و ضبط راوی نباشد؛ بلکه با طرح سؤالات کلیدی و بحث‌های چالش‌برانگیز برخاسته از تفکر انتقادی، بتواند به روشن شدن هر چه بیشتر موضوعات بپردازد.

نکته کلیدی که در اغلب مباحث این کتاب بر آن اشاره و تأکید شده، نگاهی است که می‌گوید، ضرورت پرداختن به تاریخ شفاهی فقط ثبت و ضبط روایت‌ها برای آیندگان نیست؛ بلکه تحلیل و واکاوی تحولات و مشکلاتی است که برگرفته از عملکرد انسان‌های مشارکت‌کننده است. به بیان دیگر، تاریخ شفاهی در تدوین تاریخ معاصر کاملاً کاربردی و ضروری است. تدوین روایت سیاستمداران و فعالان عرصه اجتماعی و اقتصادی و تحلیل روایت و گفتمان آنان در بازخوانی عملکرد دولت‌ها و سیاست‌ها نقش بسیار مهمی دارد. بنابراین با توجه به مباحث کتاب حاضر می‌توان گفت تاریخ شفاهی می‌تواند با ورود به حوزه‌های گوناگون و نهادهای اجتماعی، به تبیین علل و عوامل تحولات گوناگون و حیاتی جامعه بپردازد، مشکلات مختلف را بازشناسی کند و پیش از آنکه چراغ راه آیندگان باشد، چراغ راه حال باشد و بتواند در تصحیح و اصلاح فرآیندها و کنش‌ها سهیم باشد.

تاریخ شفاهی
مبانی نظری، روش‌شناسی
- نویسنده: **فائزه توکلی**
- انتشارات: **سوره مهر**
- تعداد صفحات: **۱۸۲ صفحه**
- قیمت: **۷۵۰۰۰ تومان**

نگاهی به کارکردهای تاریخ شفاهی

در بخشی از کتاب بر این نکته تأکید شده که برای تدوین مجموعه حاضر، نویسنده علاوه بر تجربیات فردی در تدوین تاریخ شفاهی و حدود سیصد ساعت مصاحبه با ده‌ها نفر از مبارزان سیاسی و اجتماعی زنِ قبل و بعد از انقلاب، به مبانی روش‌شناختی و نظری تحقیق کیفی، مطابقت تاریخ شفاهی با تحقیق کیفی ترسیم و وجوه تمایز تاریخ‌نگاری رایج و تاریخ شفاهی و سیر تحولات آن توضیح داده شده است. علاوه بر این، نکات قوت آن و تکنیک‌های عملی و گام‌های اصلی تدوین تاریخ شفاهی و مصاحبه تشریح و با اشاره به مشکلات فراروی این کار به بحث گروهی و محدودیت‌های آن پرداخته شده است. در بخش دیگری از این مجموعه، با شناسایی و معرفی انواع سؤال‌های مصاحبه، به انواع تکمیلی و کنکاشی سؤال‌ها و نحوه ایجاد ارتباط مؤثر با راویان و مصاحبه‌شوندگان و معیارهای لازم در کیفیت یک مصاحبه و نحوه استفاده از ارتباط غیرکلامی و نحوه تحلیل و معیارهای اعتباریابی و سندیت و مسئولیت مدنی مصاحبه‌گر در تاریخ شفاهی اشاره شده است. در پایان به کارکردهای تاریخ شفاهی پرداخته، انواع سؤال‌ها و مشارکت و روش‌های اجرایی در پیاده ساختن مصاحبه و تدوین تبیین، و به برخی مراکز و پایگاه‌های تاریخ شفاهی موجود در کشورهای دیگر اشاره شده است.